

Оксана ЯНОЦАК-ПШИБИЛА

КАХЛІ У КОЛЕКЦІЇ РОДИНИ ФІГОЛІВ

У статті аналізуються художні особливості кахлевих виробів з приватної збірки родини Фіголів. На особливу увагу заслуговує піч, демонтована із смт. Ворохта Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., яка належить до традиційних гуцульських печей середини XIX ст.

Ключові слова: українські горяни, композиції кахель, міфологічні вірування, сюжети із зображенням церков, дзвонів, хрестів, ликів святих.

У побуті та культурі українців керамічні вироби займали важливе місце. В Україні, зокрема на Прикарпатті, був культ печі як духовного символу родинного затишку, добробуту. Виробництво пічних кахель мало свій історичний розвиток, традиції формотворення, орнаментування.

Перші згадки про зародження та розвиток виробництва кахляних кімнатних печей-грубок на теренах України вже в другій половині XIV ст. зустрічаємо у наукових працях А. Задорожнюка (Кам'янецьк-Подільський), П. Троневица (Луцьк), О. Годованюка (Острог), Г. Шовкопляс (Київ), В. Гупало, О. Кіндій (Львів) [5; 7; 11; 16]. Починаючи з XV ст. кахлі у конструктивному аспекті набули форм приблизно до сучасних. До XIV ст. виготовляли теракотові кахлі, а з другої половини XVI ст. їх покривали різнокольоровими ангобами, поливами.

Теоретичною основою нашого дослідження стали праці зарубіжних науковців, у яких висвітлено етногенез кахлярства, проблематику та принципи типології: А. Трусової, Л. Панічевої (Білорусь), С. Масляка (Росія), М. Домбровської (Польща) та ін.

Значний внесок у вивчення традицій Прикарпатського керамічного осередку зробили історики, мистецтвознавці, музейні працівники, художники-керамісти: В. Шухевич, О. Пошивайло, Д. Гоберман, Ю. Лашук, І. Гургула, К. Матейко, О. Нога, О. Кошовий, М. Станкевич, О. Слободян, М. Гринюк, А. Колупаєва, Л. Крачковський, Р. Баран, Л. Ілюк, Л. Березка, Л. Вакуленко та ін.

Важливий внесок у дослідження історії художньої кераміки Гуцульщини зробив Ю.П. Лашук. Науковець звернув увагу на унікальність пічних кахель гуцулів. Мистецтвознавець опирався на наукові доробки І. Гургули та К. Матейко, які простежили локальні особливості розвитку народного мистецтва, а також гончарства зокрема. Юрій Павлович підкреслив, що за технологією, колоритом і формою керамічних виробів є взаємозв'язок між мистецтвом Східних Карпат, Підгір'я, Поділля, а також є спільна генеза розвитку косівського кахлярства з коломийським.

У монографії «Українські кахлі XIV — початку XX століть. Історія. Типологія. Іконографія. Ансамблевисть» мистецтвознавця Агнії Колупаєвої детально досліджено українські кахлі як самобутнє мистецьке явище в національній культурі, в європейському контексті. Окремо приділено увагу народним кахлям гуцульського регіону XIX — початку XX ст. Проаналізовано художні особливості, техні-

Автор Олекса Бахматюк (?). Фронгон. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 57 x 48,5 x 17 x 65,5 x 56,5 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 23 x 21 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 23 x 21 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

ки виконання, введено в науковий обіг імена мало-відомих майстрів.

Вагомою в аспекті в розвитку гончарства на Прикарпатті, зокрема у с. Пістинь є праця О.О. Слободяна «Пістинська кераміка XIX — першої половини XX століття», видана у Косові 2004 р. Автор розглядає гончарство Пістинського осередку як важливе явище у мистецтві Гуцульщини, висвітлює історичні етапи його розвитку.

Велика збірка народної кераміки Прикарпаття знаходиться у фондах Коломийського Національного музею народного промислу Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського (далі КНМНМГП) [9], яка стала основним джерелом нашого дослідження. Також використовувалися матеріали з фондів музею Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва імені В.І. Касіяна (далі КІДПМ), Косівського музею народних промислів Гуцульщини (філіал КМНМГП), музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів).

Унікальні літературні джерела, що стосуються творчості прикарпатських митців, знаходяться у приватних збірках колекціонерів: І. Вишиванюка (м. Коломия), М. Струтинського (м. Косів), І. Пелипейка (м. Косів), родини Фіголів (м. Івано-Франківськ) [15].

Мистецтвознавці вважають, що розвиток кахлярського мистецтва на теренах нашої держави впродовж XVI—XVIII ст. відбувався у загальноєвропейському контексті. У виробництві продукції помітні взаємовпливи, зустрічаються елементи запозичення стилістичних особливостей кахель, виготовлених чеськими, польськими та німецькими майстрами [1].

Виготовленням кахель на Гуцульщині займалися гончарі-кахельники. Піч знаходилась біля дверей і займала четверту частину житлового приміщення гуцулів. Розвиток кахлярства у даному етнографічному регіоні датують останньою чвертю XVIII — початком XIX ст. і пов'язують із творчістю відомих майстрів — Івана Баранюка (1806 (?) — 1880) та Олекси Бахматюка (Бахміцького чи Бахмінського) (1820—1882). Вироби кахлярів, яким притаманні традиції жанрових розписів XIX ст. Т. Гоберман умовно розрізняв за походженням, іконографічними ознаками, колоритом.

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля кутова. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 7 x 23 x 3 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 23 x 21 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 23 x 21 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 23 x 21 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

Проте, найчастіше кахлі першої половини XIX ст. узагальнюють і відносять до виробів «косівської школи» або «майстра з Косова».

Олекса Бахматюк у декоруванні своїх виробів використовував різноманітну тематику. Автор на площині кахлі сміливо розташовував не тільки орнаментальні, а й сюжетні розписи на релігійну чи побутову теми тощо. Творчий доробок майстра здобув

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля кутова. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 10 x 6 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 23 x 16 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2012 р.

широкого визнання на етнографічних виставках у Відні (1873), Львові (1877), Коломиї (1880) та за межами України.

На особливу увагу заслуговує піч з приватної збірки родини Фіголів, демонтована із селянського житла смт. Ворохта Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. У конструктивному аспекті вона належить до традиційних гуцульських печей середини XIX ст. На відміну від давньої української глинобитної печі досліджуваний зразок складається з вертикальної печі та опічка, проте така конструкція не є автентичною (за відсутності багатьох кахель). В комплекті горішній і долішній ряд кахлів замикають карниз («вінклі»), верхній ряд завершується фронтонами-скрижалями.

Власне, з початком XXI ст. — періодом позитивної динаміки у відродженні та розвитку народного мистецтва на теренах Українських Карпат, зокрема на Гуцульщині, відновлюються традиції «бити» піч з глини на дерев'яних брусках, будувати основу, краї якої утворюють опічки, що поділяються, в свою чергу, на очіпок та зачіпок (зразки таких печей знаходяться у колекції КНМНМГП). З основи вибудовують горно — вогневу частину печі з напівкруглим склепінням. Дим з горна потрапляє в комин, який складається з двох-трьох віночків (ярусів) кахель і завершується двома-трьома фронтонами-скрижалями. Важливо, що у досліджуваній печі кутові кахлі двох верхніх ярусів мають зрізані кути — повздовжні виїмки, прикрашені орнаментальними мотивами «смерічка» — характерні для гуцульських печей.

У технологічному аспекті, сформовану кахлю майстер-кахляр поливав «побілкою» — розчиною у воді білою фаянсовою глиною. Для оздоблення в міру висушеного виробу гончар застосовував технологію ритовання — («рисував») шилом, відтворював на площині виробу задуманий малюнок. Опісля кахлі, оздоблені ритованим орнаментом, розмальовували ангобами відповідних кольорів, технікою ріжкування («фляндрованого розпису») по білому тлі.

Характер розпису витриманий у стилі гуцульської оздоби, нанесеної на керамічну площину, заповненою підполивними фарбниками зеленого («зеленню»), де її частина становила луска з перепаленої міді, змішаної з частинами олова) і жовтого («жовтінню»), для виготовлення якого змішували наполовину червень з оловом) кольорів. Завершальним ета-

пом в технологічного процесу було поливання виробу глазур'ю (поливою), для виготовлення якої у воду додавали олово з дрібно помеленим і розмішаним наполовину дрібним піском. Випалювали у два етапи, перший — теракотовий, з використанням побілки, риткування та ріжкування, і другий — підполивний, із застосуванням фарбників, які є характерною ознакою косівської гончарної школи [3; 4; 7; 8].

На особливу увагу заслуговує декорування кахель. Серед орнаментальних мотивів — рослинні, зооморфні, орнітоморфні, антропоморфні варіанти, архітектурні елементи, різного змісту написи, зокрема дати виготовлення тощо. Присутні зразки з чітко вираженою манерою орнаментування Олекси Бахматюка — пластика ліній, сюжетні зображення тощо. Підтвердженням є зразки подібних пічних кахель з фондів Коломийського національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, музею Косівського інституту декоративно-прикладного мистецтва, Косівського музею народного мистецтва Гуцульщини та ін.

Комплект кахлів родини Фіголів є оригінальний за типологією сюжетних сцен. Композиції окремих кахель присвячені міфологічним віруванням українських горян, їх релігійним переконанням, поглядам тощо. Є сюжети із зображенням церков, дзвонів, різного роду хрестів, ликів святих тощо.

Часто хрестовидні мотиви узагальнені — складаються з чотирьох примітивних трикутників (характер грецького хреста), тло яких скрупульозно декороване різного роду сітками «ільчастого письма». Особливе місце посідає образ святого Миколая Чудотворця: в оточенні колон з хрестами, виноградних грон, арки. Святий Миколай Чудотворець завжди був опікуном, вважався оберегом гуцульської родин, до нього зверталися з різними проханнями. Опікунами сімейного щастя були також святі великомучениці Катерина і Варвара.

Вражають глибиною помислів варіанти об'єднання двох кахель одним зображенням. Важливо, що їх єдиний сюжет, який займає всю площину, підкреслює викінчення по краях. Кожний виріб обрамлено «колоском» або «покрайовою фляндрівкою» (розташовані у метричному порядку краплі коричневого ангобу, поверх якого посередині проведено голкою, так що кожна крапля роздвоюється і набуває вигляду колоска). Майстри часто зображали брчку з

Автор Олекса Бахматюк (?). Кахля. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка 23 x 21 см. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Яношак-Пшибили 2012 р.

кінцями, вершників зі зброєю, військових, гуцула, який танцює із ведмедем тощо. Особливу увагу приділено характерним рисам обличчя, одяговим компонентам: широким шароварам, головним уборам.

Важливо, що майстер передавав рух у піднятих ногах коня, похилених постатях людей тощо. Серед інших сюжетів численні сцени полювання, військового маршу, різного роду жартівливі дії. Серед улюблених майстром — зображення гуцула із скрипкою, сопілкою.

Часто на площині однієї кахлі поєднано різні орнаментальні елементи: хвилясті, колові лінії, солярні знаки, різної форми розети, хрести тощо. Художньо довершені за композиційним вирішенням мотиви: «дерево життя», «вазон», «шарівка», «тройки», «листки», «дзвони», «кучері», «конюшка», «квіти», «виноград», «смерічка»; видовжені та подвоєні мотиви «кривулька», «капанка», «зубці», «ільчасте письмо», «копитця», «заячі вушка», «покрайова фляндрівка» тощо. Взаєморозташування різних елементів композиції кахель невимушене, гармонійне [11; 12; 13; 14].

Серед зооморфних мотивів унікальні варіанти зображення птахів, ссавців, свійських тварин, лісових звірів тощо. Найбільш поширені і різноманітно інтерпретовані образи зозулі, індика, собаки, коня, барана, ведмедя тощо. Важливо, що зооморфні моти-

Автор Олекса Бахматюк (?). Піч. Глина, ангоб, поливи, формування, ліплення, мальовка. Косів, Івано-Франківщина. Середина XIX ст. Колекція родини Фіголів. Фото Оксани Янощак-Пшибили 2007 р.

ви вишукано стилізовані з характерними ознаками примітивізму і водночас наповнені глибоким емоційно-філософським змістом. Серед композицій присутні символи геральдики, зокрема двоголовий орел, коронований, зі скіпетром.

Важливо зазначити, що жодна кахля, на якій повторюється той самий сюжетний мотив, не подібна на іншу. Постійно присутня інтерпретація, порізному чергується колористичний задум, який притаманний косівській школі кахлярного виробництва. Розташування постатей та орнаментальних мотивів невимушено змінюється, доповнюючи одне одного, створює цілісну структуру гуцульської кахлевої печі. Ця піч є цінним зразком керамічного мистецтва для ретельного дослідження і вивчення.

У процесі аналізу виявлено, що більшість кахель, з яких складається піч, створена майстром Олексою Бахматюком. Важливі висновки Катерини Матейко, що «О. Бахматюк виявив високу майстерність, вміння поєднати в одно ціле різні елементи декорування: ритм, симетрію та композицію — у взаємовідношенні з фоном, контрастом, колоритом. Його складна орнаментика вражає декоратив-

ністю, багатством форм і гармонійними традиціями, колоритом...» [17].

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.А.Антонович, Р.В.Захарчук-Чугай, М.Є.Станкевич. — Львів : Світ, 1992. — 272 с.
2. Баран Р.Р. Народний дім № 1 / Р.Р. Баран // Коломия — центр гончарства. — Коломия, 1993. — С. 9—14.
3. Вербицький Л. Вироби гончарські з Косова / Л. Вербицький // Узорі промислу домашніх виробів з глини селян на Русі. — Львів, 1882. — С. 80—88.
4. Гоберман Д.Н. Искусство гуцулов / Д.Н. Гоберман — М. : Советский художник, 1980. — 191 с.
5. Данченко Л. Народна кераміка Середнього Придніпров'я / Л. Данченко. — С. 42—46; 99—107.
6. Кара-Васильєва Т.В. Творчі дивосвіту / Т.В. Кара-Васильєва // Поезія глини. — К. : Радянська школа, 1984. — С. 129—144.
7. Колупаєва А. Українські кахлі XIV — початку XX століть. Історія. Типологія. Іконографія. Ансамблевистість / А. Колупаєва // Інститут народознавства НАН України, 2006. — 384 с.
8. Колупаєва А. Гуцульські кахлі: композиції на релігійну тему / А. Колупаєва // Історія Гуцульщини. Т. VI / гол. ред. М. Домашевський. — Львів : Логос, 2001. — С. 446—456.
9. Кранюк О.А. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини / О.А. Кранюк, К.Г. Каркадім, В.М. Степанко, Р.Р. Баран, Я.Ю. Ткачук, В.Д. Ласійчук, Л.В. Кречковський. — К., 1991. — 208 с. — (Альбом).
10. Кошовий О.П. Кераміка / О.П. Кошовий // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Том II. — Львів : Інститут народознавства НАНУ, 2006. — С. 766—788.
11. Лащук Ю.П. Українське народне декоративне мистецтво. Гуцульська кераміка / Ю.П. Лащук. Випуск VII. — К. : Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1956. — 82 с.
12. Лащук Ю.П. Гуцульська кераміка / Ю.П. Лащук // Українське народне декоративне мистецтво. Випуск VII. — К. : Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1956. — 82 с.
13. Лащук Ю.П. Українські кахлі IX—XIX ст. / Ю.П. Лащук. — Ужгород : Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. — 80 с. : іл.
14. Лащук Ю. Сакральні сюжети і мотиви в гончарстві Покуття / Ю. Лащук, І. Лобурак // Українське гончарство. Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. — Кн. 3. — Опішне : Українське народознавство, 1996. — С. 276.
15. Лукань В.Г. Начерки Михайла Фіголя / В.Г. Лукань. — Івано-Франківськ : Гостинець, 2007. — 120 с.
16. Ликона О. Львівські збирачі кераміки XX — початку XXI століття: деякі аспекти формування приватних

- колекцій / О. Ликопа. // Український керамологічний журнал. — 2005. — № 1—4.
17. Матейко К.І. Народна кераміка західних областей Української РСР ХІХ—ХХ ст. / К.І. Матейко. — К. : Академія наук України РСР, 1959. — С. 3—107.
 18. Матейко К.І. Фольклорно-побутові сюжети в творчості О. Бахматюка (Матеріали з етнографії та мистецтвознавства) / К.І. Матейко. — К. : Мистецтво, 1976. — С. 91.
 19. Макарова Т.И. Археология СССР / Т.И. Макарова // Поливная посуда из истории керамического импорта и производства древней Руси. — М. : Наука, 1967. — С. 7—60.
 20. Падалка Я.Л. Від ремесла до творчості / Я.Л. Падалка // Як стати гончарем. — К. : Час, 1900. — 155 с.
 21. Павлуцький Г.Г. Історія українського орнаменту / Г.Г. Павлуцький ; передм. Миколи Макаренка. — К., 1927. — 26 с.
 22. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства / О. Пошивайло. — К. : Молодь, 1993. — 408 с.
 23. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М.Р. Селівачов. — К. : Редакція вісника «Ант» ; Ніжин : ТОВ Вид. Аспект-Поліграф, 2005. — XVI, 400 с. : іл.
 24. Слободян О.О. Пістинська кераміка ХІХ — першої половини ХХ століття / О.О. Слободян. — Косів, 2004. — 152 с.
 25. Станкевич М.Є. Автентичність мистецтва / М.Є. Станкевич. — Львів, 2004. — 191 с.
 26. Станкевич М.Є. Естетична концепція народного мистецтва / М.Є. Станкевич // Мистецтвознавство'2006. — С. 9—24.
 27. Станкевич М.Є. Етнос і культура / М.Є. Станкевич // Народне мистецтво Гуцульщини: генезис, проблеми, перспективи 2003. — № 1. — С. 53—56.
 28. Соломченко О.Г. Гуцульське народне мистецтво / О.Г. Соломченко // Гуцульська кераміка. — К. : Радянська Україна, 1959. — 59 с.
 29. Станкевич М.Є. Художня кераміка, скло і метал / М.Є. Станкевич // Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. — Львів : Світ, 1992. — С. 119.
 30. Свенціцька В. Цей неперевершений Бахматюк / В. Свенціцька // Жовтень. — 1985. — № 5. — С. 92—106.
 31. Школьна О.В. До питання термінології пічної кераміки: еволюція вогнищ, печей, камінів, кахляних «кухонь», плит / О.В. Школьна // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. — Харків, 2009. — № 1, 2. — С. 60—62.

Oksana Yanoshchak-Pshybyla

ON STOVE-TILES IN STORES OF FIGOL FAMILY

The article has presented a review of problems as for the artistic stove tile artifacts produced by famous Western Ukrainian craftsmen, gathered by Mykhailo Figol, eminent art scholar and painter stores and kept by scientist's family. Under analytic study have been put the contents of the store, some features of personal creative styles have been defined with definitions of principles used in typological division of objects.

Keywords: stove tiles, ceramics, folk craftsman, tradition, Kosisiv, Kolomyja, Hutsul land

Oksana Янощак-Пшыбыла

ПЕЧНОЙ КАФЕЛЬ В СОБРАНИИ СЕМЬИ ФИГОЛЕЙ

В статье речь идет о достойном общественном внимании собрания художественного печного кафеля ХІХ в. работы прославленных западноукраинских мастеров керамики, составленном известным искусствоведом и художником Михайлом Фиголем и берегаемом семьей ученого. Содержание собрания было подвержено аналитическому изучению, обозначены особенности личных творческих стилей авторов, определены основы типологического разделения изображений.

Ключевые слова: печной кафель, керамика, народный мастер, традиция, Косив, Коломыя, Гуцульщина.